

Материалы VII Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы и перспективы развития экономики Украины (Симферополь, 26-28 сентября 2008 г.). – Симферополь, 2008. – С. 91.

6. Богдан Ю. М. Аналіз використання кадрового потенціалу підприємства / Ю. М. Богдан // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 1(23).

Сидоренко Т. Н.

Київський національний університет технологій і дизайну

РОЛЬ КАДРОВОГО ПОТЕНЦИАЛА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ БЫТОВОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ

Резюме

В статье рассмотрены теоретические подходы к определению понятия кадрового потенциала и его формирования на предприятии. Определены сущность и характеристика данной категории, ее место в современном социально-экономическом развитии.

Ключевые слова: предприятие, роль, развитие, кадровый потенциал, преимущества, управление, персонал, конкурентоспособность.

Sydorenko T. M.

Kyiv National University of Technologies and Design

ROLE OF HUMAN RESOURCE IN THE ACTIVITIES ENTERPRISES OF CONSUMER SERVICES

Summary

In this article consider the theoretical approaches to the definition of human resources and its formation in the enterprise. The essence and characteristic of this category and its place in today's socio-economic development.

Key words: enterprise, role, development, human resources, benefits, management, staff, competitiveness.

УДК 330.101.54

Ткаліч Т. І.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ: ЯКІСНИЙ СТАН ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Досліджено вплив демографічних та соціально-економічних факторів, які впливають на формування людського капіталу в Україні. Результати аналізу його кількісного та якісного стану свідчать про наявність процесу деградації. Головною особливістю є виникнення феномену депопуляції на тлі зuboжіння населення, збільшення кількості безробітних або таких, що працюють не за фахом, падіння культурного рівня населення, погіршення екологічних умов проживання.

Ключові слова: людський капітал, демографічні фактори, соціально-економічні фактори, депопуляція, ринок праці.

Постановка проблеми. В умовах сучасності конкурентні переваги економіки, можливості її модернізації визначаються безпосередньо нагромадженими в країні та задіяними людськими ресурсами. Могутність держави і суспільства визначається не тільки розмірами країни, наявністю природних ресурсів, міцністю фінансового капіталу, але й втіленим в людині запасом знань і навичок, інтелекту і творчих здібностей. Рушійною силою суспільного розвитку стає людський капітал, який надає економіці інноваційний та інтенсивний характер, структурний динамізм, високу якість.

Зорієнтованість на людину – на підвищення життєвого рівня та соціального добробуту, всебічний розвиток особистості виходить на перше місце в системі цільових орієнтирів суспільного прогресу.

Це актуально для української економіки, яка переживає не найкращі часи. Негативні явища, що зростають в наш час в економіці України, суперечливість здійснюваних реформ безпосередньо

торкаються більшості людей, відображаються на їх матеріальному добробуті, рівні споживання, якості життя, ступені трудової та соціальної активності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковою передумовою появи сучасних економічних теорій, які обґрунтовують людський потенціал як рушійну силу економічного прогресу, є теорія людського капіталу, яка отримала свій розвиток у концепціях Й. Шумпетера, Г. Беккера, А. Маршала, а пізніше – М. Блауга, Ф. Уелча, Р. Капелюшнікова, В. Іноземцева та ін. Вони зробили акцент на інвестиції в людину, не тільки економічні інвестиції, але і соціальні, а саме освіти у відтворенні людського капіталу, оскільки тільки знання, навички та здібності сприяють зростанню продуктивності праці.

Г. Беккер зробив найбільший внесок у розробку категоріального апарату нової теорії людського капіталу. Під людським капіталом він розуміє

втілений в людині запас здібностей, знань, навичок та мотивацій. Його формування потребує вилучення коштів з поточного споживання заради отримання додаткових доходів у майбутньому [1].

А. Маршал у своїх працях розглядає вплив заробітку на продуктивність праці, термін навчання, виробничий досвід, особисті якості та взаємозв'язок між прогресом та рівнем життя [2; 3; 4].

На початку ХХ ст. Й. Шумпетер обґрунтував особливе значення підприємницьких здібностей як фактора виробництва, пов'язаного з новаторством [5].

Проблеми теорії людського капіталу розглядали відомі вітчизняні вчені О. Білик (напрямок збереження та розвитку людського капіталу), В. Близнюк (вплив людського капіталу на соціально-економічний розвиток), С. Вовканич (роль людського капіталу в економіці знань), Н. Ушенко (проблеми відтворення людського капіталу) та ін. [6; 7; 8; 9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим існують проблеми, пов'язані з розвитком людського капіталу в сучасних умовах, які залишаються недостатньо дослідженими та потребують спеціального дослідження. До їх числа відноситься дослідження факторів формування людського капіталу та їх вплив на кількісні параметри та якісний стан людського капіталу.

Мета статті. Головною метою роботи є аналіз стану факторів формування людського капіталу в сучасних економічних умовах України та з'ясування їх впливу на кількісні параметри та якісний стан людського капіталу.

Виклад основного матеріалу. До першої групи факторів, що формують людський капітал відносяться демографічні фактори (чисельність, темпи природного приросту, середня тривалість життя та ін.). Аналіз даних Державної служби статистики України свідчить, що з 1990 р. до 2014 р. відбулося скорочення наявного населення України на 6412,3 тис. осіб (51838,5 тис. осіб та 45426,2 тис. осіб на 01.01 відповідного року). Кількість постійного населення скоротилася на 12,2% (без врахування населення Криму та наслідків подій, що відбуваються у Донецькій та Луганській областях) [10]. Поєднання графіків (рис. 1) динаміки наявного та постійного населення, природного та міграційного приросту доводить, що зменшення наявного та постійного населення відбувається майже однаковими темпами. Така риса притаманна природному й міграційному приросту населення та ілюструє процес депопуляції в Україні.

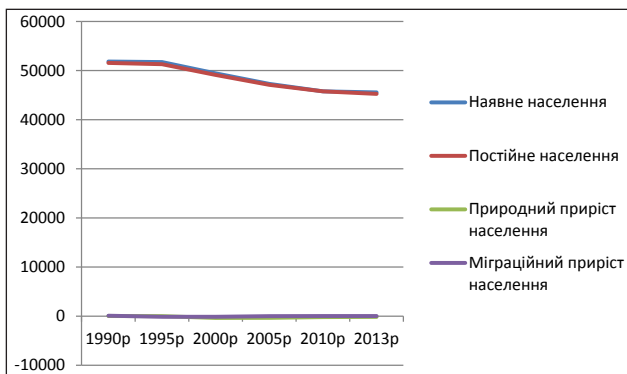

Рис. 1. Динаміка кількості наявного та постійного населення, природного і міграційного приросту населення, тис. осіб на 1 січня

Розроблено автором на основі даних [10]

Природний приріст населення, який спостерігався у 1990 р. в кількості 27,6 тис. осіб, у 2013 р. мав від'ємне значення (-158,7 тис. осіб) [10]. Якщо розвинені держави компенсують від'ємний приріст населення за рахунок зовнішніх міграцій, то міграційний приріст населення України зменшився з 78,3 тис. осіб у 1990 р. до 31,9 тис. осіб у 2013 р., що явно не компенсує від'ємний природний приріст населення [10].

Важливим складовим елементом людського капіталу є капітал здоров'я, який являє собою сукупність соціально-економічних відносин, що виникають з приводу формування та удосконалення фізіологічних даних людини. Капітал здоров'я є національним надбанням. Існує пряма залежність між економічним благополуччям суспільства та здоров'ям населення. З року в рік в Україні відбувається погіршення стану оточуючого середовища. Якщо розглянути тільки викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря, то можна відмітити їх зростання з 5908,6 тис. т у 2000 році до 6719,8 тис. т у 2013 році. Наявність на кінець 2013 року у спеціально відведених місцях чи об'єктах та на території підприємств відходів становила 15167368,9 тис. т проти 26244,1 тис. т у 2000 році [11].

За останні роки в країні має місце тенденція до підвищення відсотку людей у загальній кількості померлих від хвороб системи кровообігу та новоутворень (таблиця № 1), що свідчить про певні проблеми в профілактиці та лікуванні даних захворювань.

До позитивних явищ необхідно віднести поступовий процес збільшення очікуваної тривалості життя при народженні. Для народжених у 1991-1992 рр. (до 2011 р. розрахування проводилося за два суміжні роки) середня очікуваність життя для двох статей буде становити 69,30 роки (64,20 для чоловіків та 74,18 для жінок), а для народжених у 2013 р. – 71,37 роки (66,34 для чоловіків та 76,22 для жінок) [10]. Однак за даним показником ми відстаємо від економічно розвинутих країн.

Таблиця № 1
Динаміка основних причин летальності, % до загальної кількості померлих в Україні*

Роки	Хвороби системи кровообігу	Новоутворення	Нещасні випадки, отруєння і травми	Хвороби органів дихання
1990	52,9	16,2	8,8	5,9
1995	56,8	12,9	10,4	5,8
2000	61,2	12,9	9,7	5,0
2005	62,5	11,7	4,1	2,2
2010	61,6	12,7	3,8	2,1
2013	66,5	13,9	4,2	1,9

* Розроблено автором на основі даних [10]

Друга група факторів, які впливають на формування людського капіталу, – це соціально-економічні фактори, до яких можна віднести: загальний рівень освіченості та професійної підготовки населення; ринок праці, попит на робочу силу; умови використання робочої сили; підвищення кваліфікації; соціальний розвиток персоналу.

Щільний зв'язок процесів розвитку освіти з тенденціями перебудови суспільного життя дозволяє стверджувати, що освіта є провідним фактором соціально – економічного розвитку. Статистичні дані доводять, що у 1996 р. (за 1990 р. відсутня інформація про чисельність наукових

організацій та кількість кандидатів наук) чисельність організацій, які виконували наукові дослідження та розробки, становила 1435; кількість докторів наук становила 9974 особи, кандидатів – 58132 особи. У 2013 році організацій, які виконували наукові дослідження та розробки налічувалося 1143, а кількість докторів та кандидатів наук збільшилась і становила відповідно 16450 та 90113 осіб. У той же час питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, яка становила у 1996 р. 1,36%, знизилася до 0,81% [12].

Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, у 2000 р. становила 18,0%, питома вага підприємств, що впроваджували інновації – 14,8%. У 2013 році ситуація погіршилася: питома вага підприємств, що займалися інноваціями, становила 16,8%, а питома вага підприємств, що впроваджували інновації, – 11,5% [12].

Аналізуючи дані, що характеризують діяльність професійно-технічних та вищих навчальних закладів можна констатувати зменшення контингенту підготовлених (випущених) кваліфікованих робітників з 376,7 тис. осіб у 1990 р. до 227,3 тис. осіб у 2013 р. Навпаки зросла кількість випущених фахівців вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації з 136,9 тис. у 1991 р. до 485,1 тис. осіб у 2014 р., що призвело до певних диспропорцій на ринку праці [12].

Для інноваційного виробництва культура людини вперше в історії розвитку суспільства стає матеріальною силою, виступаючи важливим фактором зростання продуктивності праці, підвищення ефективності виробництва, конкурентоздатності людського капіталу. Капітал культури починає відігравати все більш значущу, динамічну роль як у структурі людського капіталу, так і під час його виробництва та відтворення.

За досліджуваній період з 1990 р. по 2013 р. в Україні зросла кількість професійних театрів, концертних залів, музеїв, концертних організацій (табл. 2).

Однак кількість відвідувань закладів культури зменшилася. Попит на мистецтво та духовний розвиток замінюється на спілкування в соціальних мережах, Інтернет та телебачення.

Головним показником ефективності системи освіти, який є визначальним в цілому долі людського капіталу, в наш час стали питання підготовки та востребуваності кадрів на ринку праці.

За даними Державної служби зайнятості України, в середньому у I кварталі 2014 року чисельність зайнятого населення у віці 15-70 років, у порівнянні з I кварталом 2013 року, зменшилася на 683,3 тис. осіб та становила 19,4 млн. осіб.

Зменшення чисельності зайнятого населення відбулося як серед сільського населення – на 465,4 тис. осіб, так і у міській місцевості – на

217,9 тис. осіб. За статевою ознакою скорочення зайнятості населення спостерігалось як серед чоловіків (на 370,0 тис. осіб), так і серед жінок (на 313,3 тис. осіб) [14].

Рівень зайнятості населення знизився з 59,3% у I кварталі 2013 року до 57,6% у I кварталі 2014 року. Зниження цього показника спостерігається як серед міського населення (з 58,4% до 57,7%) так і мешканців сільської місцевості (з 61,6% до 57,3%), а також серед чоловіків (з 64,6% до 62,5%) та жінок (з 54,6% до 53,1%). Зниження рівня зайнятості відбулося в усіх регіонах.

Рівень безробіття населення віком 15-70 років, визначений за методологією Міжнародної організації праці (МОП), зріс з 8,0% до 8,8% економічно активного населення. Зростання рівня безробіття відбулося також в усіх регіонах України [14].

Характерною рисою попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці за останні п'ять років є збільшення навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (вакантних посад). Середній показник за 2010 рік становив 63,25 зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць; у 2013 році – 71,83, а за сім місяців поточного року – 90,57 (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та даних по Слов'янському міському центрі зайнятості Донецької області) [15].

Динаміка потреби підприємств у працівниках за професійними групами свідчить, що на кінець 2012р. загальна потреба у працівниках становила 48,6 тис. осіб. З них технічні службовці, працівники сфери торгівлі та послуг, кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства, кваліфіковані робітники з інструментом, робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин і найпростіші професії становили 28,9 тис. осіб. Потреба у законодавцях, вищих державних службовцях, керівниках, менеджерах, професіоналах, фахівцях становила 19,7 тис. осіб. Таким чином, простежується багаторічний розрив у попиті та пропозиції працівників за різними професійними групами на ринку праці [15].

Починаючи з 2011 року, при розрахунках середньодушових показників, а також показників диференціації населення (домогосподарств) за рівнем матеріального добробуту Державною службою статистики України розпочато використання шкали еквівалентності. Для забезпечення зіставності показників динамічних рядів було здійснено перерахунок даних за 2005-2010 рр. з урахуванням шкали еквівалентності та використанням показників доходів в якості критеріїв диференціації. У 2011 році за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів (рис. 2) сто відсотків

Таблиця 2

Динаміка кількості закладів культури та їх відвідуваності в Україні*

Роки	Кількість професійних театрів	Кількість відвідувань театрів за рік, млн	Кількість концертних організацій	Кількість слухачів на концертах за рік, млн	Кількість музеїв	Кількість відвідувань музеїв за рік, млн
1990	125	17,6	44	15,0	214	31,8
1995	136	8,3	53	7,3	314	17,4
2000	131	5,7	61	3,8	378	16,0
2005	135	6,2	78	4,4	437	18,9
2010	140	6,6	83	4,2	546	21,7
2013	133	6,9	85	4,6	608	22,3

* Розроблено автором на основі даних [13]

населення України мало загальних доходів до 2280 грн на місяць (що вже само по собі ставить під сумнів відповідність реального стану доходів даним показникам).

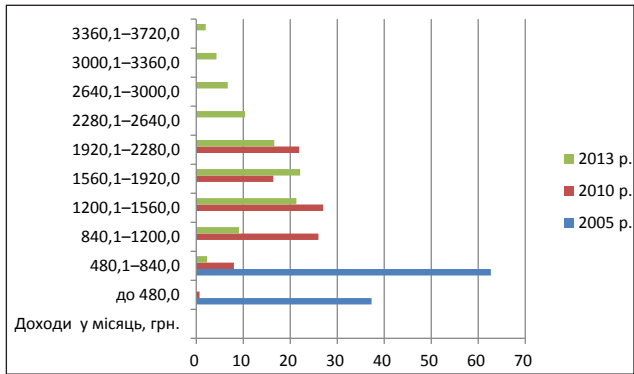

Рис. 2. Динаміка розподілу населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів, %

* Розроблено автором на основі даних [16]

У 2013 році загальний середньодушовий еквівалентний дохід до 2280,0 грн у місяць мали 71,5% населення [16]. Враховуючи, що прожитковий мінімум працездатної особи становив на 01.01.2011 р. 941,00 грн, а на 01.01.13 р. – 1147,00, можна констатувати процес поступового зuboжіння населення [17].

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз кількісного та якісного стану людського капіта-

лу в Україні доводить, що головною особливістю людського капіталу в наш час є виникнення феномену депопуляції на тлі зuboжіння населення, збільшення кількості безробітних або таких, що працюють не за фахом, падіння культурного рівня населення, погіршення екологічних умов проживання. З кожним роком під впливом наростаючих ритму та напруги сучасного виробництва, політичної та економічної нестабільності підвищуються нервово-психічні навантаження, підринається науково-технічний, освітній потенціал та потенціал здоров'я населення. Визначений феномен потребує зміни пріоритетів у державній економічній політиці, тому що він суттєвим чином визначає не тільки стан населення сьогодні та завтра, але й безпосередньо впливає на розвиток економіки нашої держави в перспективі. В складний час для нашої держави існує низка першочергових економічних проблем, як, наприклад, енергетична безпека та незалежність. Однак необхідно враховувати, що саме людський капітал є рушійною силою економічного прогресу, а людина та її добробут – кінцевою метою функціонування економічної системи.

Виходячи з означеного, саме третя група факторів, що впливають на формування людського капіталу – інституційні фактори: закони та законодавчі акти, що регулюють права людини, її розвиток, та соціально-трудова сфера; державна політика у сфері людського та соціального розвитку; забезпечення рівних прав та можливостей подолання дискримінації потребує детального аналізу у подальших дослідженнях.

Список літератури:

1. Беккер Г.С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории / Г. С. Беккер; пер. с англ. сост., науч. ред., послесловие Р.И. Капелюшников, предисл. М.И. Левин. – М.: ГУВШ 2003. – 672 с.
2. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т. 1 / А. Маршалл; пер. с англ. ред. О.Г. Радынова. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1993. – С. 246-297.
3. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т. 2 / А. Маршалл; пер. с англ. ред. О.Г. Радынова. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1993. – С. 250-286.
4. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т. 3 / А. Маршалл; пер. с англ. ред. О.Г. Радынова. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1993. – С. 108-142.
5. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер; пер. с англ. В.С. Автономова и др. – М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. – 431 с.
6. Білик О. Основні напрями збереження і розвитку національного людського капіталу за рахунок активізації трудової мобільності // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 1. – С. 43-46.
7. Близнюк В. Людський капітал – важливий чинник соціально-економічного розвитку суспільства // Євроатлантик інформ. – 2007. – № 5. – С. 47-52.
8. Вовканич С. Людський та інтелектуальний капітал в економіці знань // Вісник Національної академії наук України. – 2008. – № 3. – С. 13-23.
9. Ушенко Н.В. Напрями відтворення людського капіталу та їх вплив на економічний розвиток країни // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 9(88). – С. 151-157.
10. Демографічна ситуація [Електронний ресурс]: [сайт] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Навколишнє середовище [Електронний ресурс]: [сайт] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Освіта [Електронний ресурс]: [сайт] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Культура [Електронний ресурс]: [сайт] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
14. Ситуація на ринку праці та діяльність державної служби зайнятості. Інформаційно-аналітичні матеріали [Електронний ресурс]: [сайт] / Державна служба зайнятості України. – Режим доступу: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list/category?cat_id=305437.
15. Ринок праці [Електронний ресурс]: [сайт] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
16. Розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів [Електронний ресурс]: [сайт] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
17. Прожитковий мінімум [Електронний ресурс]: [сайт] / Мінфін. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/wage/>.

Ткалич Т. И.

Николаевский национальный университет имени В. А. Сухомлинского

**ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В УКРАИНЕ:
КАЧЕСТВЕННОЕ СОСТОЯНИЕ КАК УСЛОВИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА**

Резюме

Исследовано влияние демографических и социально-экономических факторов, влияющих на формирование человеческого капитала в Украине. Результаты анализа его количественного и качественного состояния свидетельствуют о наличии процесса деградации. Главной особенностью является возникновение феномена депопуляции на фоне обнищания населения, увеличения количества безработных или работающих не по профессии, падение культурного уровня населения, ухудшение экологических условий проживания.

Ключевые слова: человеческий капитал, демографические факторы, социально-экономические факторы, депопуляция, рынок труда.

Tkalich T. I.

Nikolaevskiy National University named after V. A. Sukhomlinsky

**FACTORS OF HUMAN CAPITAL FORMATION IN UKRAINE:
QUALITATIVE STATE AS A CONDITION FOR SUSTAINABLE ECONOMIC GROWTH**

Summary

The influence of demographic and socio-economic factors affecting human capital formation in Ukraine. The results of the analysis of the quantitative and qualitative status indicate the presence of the degradation process. The main feature is the occurrence of the phenomenon of depopulation on the background of the impoverishment of the population, the increasing number of unemployed or not working in the profession, the fall of the cultural level of the population, the deterioration of environmental conditions.

Key words: human capital, demographic factors, socio-economic factors, depopulation, the labour market.